

Nr 10

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ersättning ur dödsbo för viss vård.

Första lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 11 i första kammaren av herrar *Bengtson* och *Sundin* samt nr 21 i andra kammaren av herrar *Börjesson* i Falköping och *Persson* i Heden. I motionerna, vilka är likalydande, hemställes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning och förslag rörande sådana lagbestämmelser, att person — husföreståndarinna eller hemmavarande barn — som utan lön eller med ringa lön under längre tid haft vårdnaden om åldring eller sjuk person vid den vårdades bortgång ur boets behållning tillförsäkras skälig ersättning för det utförda arbetet.

Inledning

Det torde ej vara ovanligt att hushållerskor, hemmadöttrar och andra personer i liknande ställning arbetar i hemvårdande uppgifter utan att för dem bevisligen föreligger något tjänsteavtal, som reglerar löneförmåner och dylikt. Någon lagbestämd rätt finnes ej för dem att i efterhand erhålla kontant ersättning utöver det underhåll i form av bostad, mat, fickpengar m.m., som må ha utgått. Lönekrav av nu avsedd art föreligger emellertid ej sällan till domstolarnas prövning. Nuvarande praxis härvidlag torde innebära, att huvudsakligen kontraktsrättsliga synpunkter anläggas, det vill säga att domstolarna i första hand ingår på en bedömning av vad parterna kan antagas ha avsett skola gälla dem emellan. Det blir således av betydelse, om vederbörande förlitat sig på en utfästelse om framtida ersättning. Härvid kan det förhålla sig så att arbetstagaren avstått från att begära kontant lön, just emedan arbetsgivaren förespeglat henne, att hon i framtiden skulle få ersättning genom att bli ihågkommen i testamente eller på annat sätt. Att den arbetande haft ställning som tjänare och att arbetet varit omfattande och nyttobringande kan vara indicier på att det varit i förväntan på framtida gottgörelse som hon avstått från att fordra kontant lön. Ställning som familjemedlem, släktskap med den, för vilken arbetet utförts, egna förmögenhetstillgångar och frihet att disponera över en del av sin arbetskraft, är omständigheter som kan föranleda att arbetstagaren ej får rätt till ersättning. Om ett lönekrav av det nu berörda slaget framställs först i anslutning till arbetsgivarens frånfälle, blir hans dödsbo arbetstagarens motpart. Fastställs rätt till lön, vare sig det nu sker genom

domstols dom eller genom uppgörelse utanför rätta, skall lönebeloppet i princip utbetalas innan boet skiftas.

Motionerna

Till stöd för sin ovan upptagna hemställan anför motionärerna i huvudsak följande.

Det finns ett otal exempel på kvinnor som trätt till i husmors ställe och under en lång följd av år med ansvar och kunnighet handhaft skötseln av hemmet mot endast fritt vivre och måhända i vissa fall en ringa konstant ersättning. Detta på grund av att husfadern (änkeman, frånskild eller untkarl) mer eller mindre låtit vederbörande förstå, att hon skulle bli rikligt ihågkommen vid hans bortgång. Av den anledningen har hon således inte heller kommit med några anspråk under sina arbetsår.

När så husfadern dör och det visar sig att inget testamente eller andra handlingar föreligger som kan ge stöd åt hans uttalande om gottgörelse till husföreståndarinnan har hon heller inga bevis att grunda ett berättigat krav på. Beklagligt nog händer det också att arvingarna i de flesta fall vägrar godkänna anspråk från husföreståndarinnans sida på skälig ersättning för utfört arbete, även om löneanspråken begränsar sig till endast de allra senaste åren. Den vanliga invändningen från arvingarnas sida är, att »nägon lön inte varit avtalad eller förutsatt».

Husföreståndarinnan ställs då inför alternativen att antingen helt avstå från alla krav på arbetsersättning, ta emot en liten »nådegåva» eller att driva ärendet till process. Med hänsyn till att utgången av en process dels är oviss och psykiskt pressande och dels kan medföra utgifter, som vederbörande inte klarar, böjer hon sig för en erbjuden »nådegåva» samtidigt som hon därmed också ställer sig i tacksamhetsskuld till arvingarna.

Exempel saknas inte heller på hur stoltheten bjudit att tacka nej till dylika gåvor. Respektive husföreståndarinna menar att ett mångårigt, pliktstroget och uppoffrande arbete bör, då det visar sig att medel finns, också kunna ersättas efter rimliga villkor.

Trots att vederbörande arbetstagare alltså bevisligen utfört en arbetsinsats, som borde garantera henne samma trygghet som andra jämförbara grupper, har hon ingen lag att stödja sig på för att komma i åtnjutande av sådant skydd. Enligt vår mening är dessa brister i gällande lagstiftning av så allvarlig karaktär att de snarast bör elimineras. Detta kan inte ske under hänvisning till att frågan kan och bör lösas med regelrätt anställningsavtal från fall till fall. Erfarenheterna har bekräftat att ett sådant resonemang är ett rent önsketänkande. Vid en husmors bortgång träder någon — ofta inom den närstående slakten eller bekantskapskretsen — till utan att man vid det tillfället upprättar något direkt avtal om löneförhöjning. I en trängd situation vill vederbörande hushållerska inte heller göra anspråk härpå. Och så fortsätter hon sitt uppoffrande arbete år efter år.

I många fall är förhållandet detsamma när det gäller hemmavarande döttrar. En eller ett par stannar kvar i hemmet för att hålla ihop det hela. Även om resurserna skulle medge det, erhåller de hemarbetande barnen

oftast ingen regelmässig ersättning för sitt arbete. Då likvida medel saknas får de nöja sig med fickpengar då och då.

Om vid arvsskifte efter den sist avlidne dennes hemmavarande barn kommer med anspråk på lön för ett visst antal år, blir detta ofta nog avvisat av övriga syskon, som lämnat hemmet, med motivering att de hemmavarande ju haft mat, kläder och husrum. En sådan attityd från syskons sida är ingalunda ovanlig.

Att den hemmavarande dottern avstått bl.a. från utbildning och tänkbart förvärvsarbete för att helt ägna sig åt sina gamla föräldrar, invaliderade syskon etc., tas ingen hänsyn till. I regel är »hemmadottern» efter slutförd arbetsinsats i hemmet också ofta i den åldern att det blir oerhört svårt för henne att omskola sig eller direkt söka sig till arbetsmarknaden.

Vi anser att det genom tillägg i ärvdabalken eller på annat sätt bör kunna beredas denna kategori arbetstagare samma rättigheter och lika trygghet som lagstiftningen erbjuder övriga. Förslagsvis kunde följande tillägg i ärvdabalken ge det åsyftade resultatet: »Till hemmavarande barn som biträtt med hemmets skötsel, liksom ock till hushållerska eller husföreståndarinna, skall för tid de i sådan egenskap varit verksamma i hemmet av oskiftat bo utgå lön med för tiden och orten gängse belopp, för så vitt viss reducering icke uppenbarligen föranledes av omständigheterna, t.ex. underårighet, oaktat att så icke varit avtalat».

Tidigare riksdagsbehandling

Vid 1964 års riksdag väcktes en motion, II: 29, i samma ämne som det nu ifrågavarande, vilken motion behandlades av första lagutskottet. Utskottet hemställde i sitt av riksdagen godkända utlåtande, nr 18, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. I utlåtandet anförde utskottet, bland annat, följande.

Det syfte som uppstår mot motionen är synnerligen behjärtansvärt. Det föreligger emellertid enligt utskottets mening orsak till stor tvekan om huruvida de orättvisor, varpå motionärerna velat fästa uppmärksamheten, kan motverkas genom lagstiftning. De svårigheter, som härvidlag anmäler sig, beror främst på att förhållandena kan vara så olikartade i de skilda fall, som avses i motionen, att dessa knappast är ägnade för enhetlig reglering. En husföreståndarinnas arbete kan sålunda ha varit mer eller mindre omfattande och behövt, arbetsinsatsen kan ha betingats av särskilda personliga skäl, den försörjning i form av bostad, mat, fickpengar, resor m. m., som må ha utgått, kan ha varit av bättre eller sämre beskaffenhet, den arbetande kan ha haft en god egen ekonomi eller hon kan vara berättigad till arv eller testamente efter den avlidne.

Till nämnda svårigheter kommer vissa betänkligheter med avseende på verkningarna av en lagreglering. Ett önskemål vore ju att en sådan kunde förebygga processer och tvister i annan form rörande i efterhand framställda löneanspråk. Nuvarande rättstillämpning innebär att man vid bedömningen av sådana tvister varom nu är fråga söker fastställa vad som varit underförstått eller eljest avsett i lönefrågan. Den arbetande kan ha framgång med sitt anspråk, om hon lyckas göra troligt att framtida ersättning varit avsedd. Den tänkta lagstiftningen torde emellertid få konstrueras så, att den icke

medgav ersättning i de fall, där avsikten varit att ersättning ej skulle utgå. Bevisläget skulle på detta sätt kunna förskjutas till den arbetandes fördel. Möjligheterna till tvist skulle dock icke på något avgörande sätt begränsas. Särskilt spörsmålet om vad som skulle anses vara skälig ersättning kvarstod under alla förhållanden som anledning till stridigheter. Vidare må anmärkas, att det genom motionen framlagda förslaget till synes alltför mycket tar sikte på den speciella situationen vid dödsfall. Praktiskt sett är det naturligt att ersättningsanspråken aktualiseras vid dödsfall, men från rättslig synpunkt måste det te sig något egendomligt om motsvarande lönekrav skulle förbli mindre gynnade i annat sammanhang, där de kan vara lika berättigade.

Vid övervägande av huvudsakligen de synpunkter som nu anförts, har utskottet kommit till den bestämda uppfattningen att det av motionärerna upptagna problemet icke lämpar sig för att lösas genom lagstiftningsåtgärder. Problemet torde därför även i fortsättningen få vara överlämnat åt rättspraxis. Såsom motionärerna antytt skulle naturligtvis den bästa lösningen vara att regelrätta anställningsavtal blev allmänt förekommande. Det synes måhända alltför optimistiskt att räkna med en snabb utveckling i sådan riktning. Det kan dock antagas att ett modernare betraktelsesätt, understött av sådana faktorer som ATP-systemet, skall medföra ökad insikt om betydelsen av att arbetsgivare och arbetstagare inbördes klargör, vad som skall gälla dem emellan beträffande lön och andra anställningsvillkor. Oavsett om ett sådant antagande har fog för sig, är det tydligt att statsmakterna även fortsättningsvis måste ha uppmärksamheten fäst på behovet av social omvårdnad för de relativt ogynnsamt ställda persongrupper, varom i ärendet är fråga.

Utskottet

Genom förevarande motioner framlägges förslag om lagfäst rätt för hushållerska, hemmadotter eller annan i liknande ställning att, sedan den person i vars hem hon varit verksam avlidit, ur kvarlåtenskapen erhålla skälig ersättning för sitt arbete.

Spörsmålet har, såsom framgår av vad ovan upptagits, med anledning av motion i ämnet behandlats av 1964 års riksdag. Utskottet uttalade därvid i sitt av riksdagen godkända utlåtande att motionens syfte var synnerligen behjärtansvärt men att problemet icke lämpade sig för att lösas genom lagstiftning. Härvid anfördes bl.a. att förhållandena kunde vara så olika i skilda fall att de knappast var ägnade för enhetlig reglering ävensom att möjligheterna till tvist ej genom den föreslagna lagstiftningen på något avgörande sätt skulle begränsas. Utskottet ansåg att problemet borde lösas på annat sätt och framhöll därvid nödvändigheten av att statsmakterna hade uppmärksamheten fäst på behovet av social omvårdnad för dessa relativt ogynnsamt ställda persongrupper.

På berörda område har efter riksdagsbehandlingen år 1964 icke inträffat något som kan sägas ha löst frågan. Ett steg mot förbättring av dessa

personers villkor har emellertid tagits genom 1964 års riksdagsbeslut om statsbidrag till kommunernas kostnader för hemhjälp. Detta beslut har underlättat för kommunerna att lämna ersättning åt vårdare av gammal eller handikappad anförvant och får antas ha förbättrat ifrågavarande grups förhållanden.

Utskottet har fortfarande den uppfattningen att förevarande problem ej bör lösas genom lagstiftning och kan därför ej biträda motionärernas hemställan. Emellertid vill utskottet uttala sin oreserverade anslutning till motionernas syfte och understryka angelägenheten av att speciellt i ömmande fall statsmakterna genom ytterligare åtgärder i annan ordning än lagstiftningsvägen söker tillgodose denna för såväl den enskilde som samhället värdefulla grups intressen.

Under hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 11 och II: 21, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 22 februari 1966

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Erik Svedberg, fröken Mattson, herrar Ernulf, Arvidson, Hjorth, Lundin, Ferdinand Nilsson* och Schött;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, fru Johansson, herrar Östrand*, Ekström i Björkvik, fru Kristensson, fru Löfqvist*, herrar Gustafsson i Borås och Larsson i Norderön.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.